

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, МОРСЬКЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

М.В. Голікова, канд. юрид. наук, доцент, декан
Одеська національна морська академія
кафедра морського права
вул. Дідріхсона, 8, Одеса, 65029, Україна

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ МОРЯКІВ

У статті розглянуто проблему забезпечення соціальних та трудових прав моряків. Моряки як категорія працівників, що мають специфічну трудову функцію повинні бути забезпечені високим рівнем соціального забезпечення. На жаль, Україна на сьогоднішній день не застосовує низку документів щодо захисту прав моряків. Крім того, у статті виділено ряд положень, які передбачають подальше вирішення зазначеної проблеми, а також розвиток та вдосконалення українського законодавства та функцій державних органів України щодо вирішення проблеми забезпечення захисту соціальних та трудових прав моряків – громадян України. Наведені в статті висновки ґрунтуються на вивченні міжнародно-правових актів, а також на національній та міжнародній практиці.

Ключові слова: соціальні та трудові права моряків, нормативно-правове регулювання, державні органи влади, «зручний» прапор, Конвенція Міжнародної організації праці про працю в морському судноплаванні 2006 р.

Постановка проблеми. Морське судноплавання є істинно всесвітньою індустрією, однією з найбільш капіталомістких і небезпечних видів людської комерційної діяльності, а основною ключовою фігурою у світовому судноплаванні є моряк. Сьогодні є всі підстави вважати, що стійку тенденцію набрало використання трудових ресурсів нашої держави в інших державах, особливо це стосується моряків. З огляду на те, що велика кількість моряків, громадян України вступає в правовідносини із суб'єктами торговельного мореплавання інших держав, необхідно відзначити, що проблема захисту як трудових, так і соціальних прав моряків є актуальною на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз законодавчого забезпечення функцій державних органів щодо охорони та захисту прав моряків досліджувалось у працях Д. Бекашева, В. Бабіна, С. Волошиної, Г. Іванова, С. Ключової, А. Кокіна, Л. Позолотіна, О. Попова, Ю. Сергєєва, Д. Тішко, В. Торського, О. Шемякіна та ін. Але не дивлячись на велику кількість праць науковців щодо вивчення даної проблеми, все одно питання ув'язування відповідних законодавчих актів із теорією та практикою щодо вирішення поставленої проблеми залишається невизначеним.

Мета статті. Основною метою статті є визначення основних напрямів політики України щодо забезпечення прав моряків – громадян України.

Виклад основного матеріалу. У ст. 3 Конституції України проголошено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3]. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Відповідно до міжнародних стандартів в Україні сформовано систему органів державної влади, які покликані вирішувати питання забезпечення конституційних прав моряків, а також сприяти запобіганню таким негативним явищам, як потрапляння у піратський полон. Таку систему передусім становлять провідні центральні органи виконавчої влади, до функцій яких віднесені ці питання: Міністерство інфраструктури України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство соціальної політики України, а також Служба зовнішньої розвідки України.

Міністерство інфраструктури України, яке відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 12 травня 2011 р. № 581/2011, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сферах морського та річкового транспорту: здійснює загальне керівництво та контроль за проведенням державної реєстрації суден (крім риболовних); установлює мінімальний склад екіпажу судна (крім риболовних), за якого допускається вихід судна в море та внутрішні водні шляхи; покладає обов'язки на визнану організацію у сфері охорони суден та портових засобів на морі;

затверджує статут служби на морських суднах, а також нормативно-правові акти, які визначають опис бланків документів моряків, інструкції про порядок їх видачі, зберігання і знищення, положення про ведення єдиного державного реєстру документів моряків, порядок підтвердження кваліфікації й дипломування та видачі кваліфікаційних документів особам командного складу суден; зразки бланків типових реєстраційних судових документів і зразки документів, що підтверджують проходження судном технічного нагляду; перелік морських торговельних портів, які здійснюють проведення державної реєстрації суден; положення про підготовку та надання інформації щодо вантажу для його безпечного морського перевезення; положення про систему управління безпекою судноплавства на морському та річковому транспорті; порядок присвоєння ідентифікаційного номера Міжнародної морської організації суднам, які мають право плавання під Державним Прапором України; правила безпеки та охорони праці на судні і правила контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства; правила перевезення вантажів, пасажирів, пошти і багажу морським та річковим транспортом; форми списку осіб судового екіпажу (суднова роль), списку пасажирів, судового радіо- і машинного журналу та правила їх ведення, журналу обліку суден, які плавають під Державним Прапором України, санітарного журналу і правила його ведення на суднах; положення про систему морської безпеки і про систему подачі сигналів від судових систем тривожного оповіщення; положення про Національний центр дальньої ідентифікації та контролю за місцезнаходженням суден і його функціонування з використанням існуючої системи приймання сигналів судових систем тривожного сповіщення; положення про класифікацію, порядок розслідування і облік аварійних морських подій із суднами; порядок розслідування морських аварійних подій; національний план пошуку і рятування в морському пошуково-рятувальному районі України тощо [2, ст. 1513].

У Міністерстві інфраструктури України провідним підрозділом з питань морського транспорту є Департамент державної політики в галузі морського та річкового транспорту, який займається стратегією, розвитком морського та річкового транспорту та інфраструктури, формуванням тарифної та цінової політики на водному транспорті, координуванням перевезень морським та річковим транспортом.

Вирішення поточних питань у галузі морського та річкового транспорту здійснює Державна інспекція України з безпеки на морському та річковому транспорті, головними структурними підрозділами якої є: Департамент державного нагляду та контролю за безпекою на морському та річковому транспорті, Управління надання права плавання під державним прапором та видачі судових документів, Управління дозвільно-ліцензійних функцій, Управління правового забезпечення, Відділ міжнародного співробітництва та роботи з міжнародними організаціями, Сектор інформаційно-технічного забезпечення, реєстрації (баз) даних.

Міністерство закордонних справ України відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 381/2011, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин України. На виконання покладених на нього завдань МЗС України: забезпечує реалізацію на території України та за кордоном консульської роботи; вживає заходів з метою захисту інтересів фізичних та юридичних осіб України за кордоном; забезпечує громадянам України можливість користуватися в повному обсязі правами, наданими їм законодавством держави перебування та міжнародним правом; вживає через закордонні дипломатичні установи України заходів для поновлення порушених прав юридичних осіб та громадян України; бере участь у формуванні та реалізації державної політики з візових і міграційних питань; вживає заходів з метою забезпечення консульського обслуговування за кордоном морських і повітряних суден України відповідно до законодавства України та міжнародного права [3, ст. 1220].

Департамент консульської служби є структурним підрозділом МЗС, який здійснює діяльність щодо забезпечення конституційних прав громадян та юридичних осіб України за межами нашої держави; веде роботу по виконанню консульських функцій відповідно до чинного законодавства України, міжнародно-правових актів, а також контролює їх реалізацію. Загалом за межами нашої країни функціонує 118 консульських установ України. У випадках захоплення піратами українських чи іноземних суден, у складі екіпажів яких є громадяни України, Департамент консульської служби МЗС України (ДКС МЗС) вживає заходів для якнайшвидшого отримання детальної інформації щодо захопленого судна та його екіпажу, судовласника та криїнгової компанії. З цією метою Департамент дає відповідні доручення Посольству України у Великій Британії, де розташовані штаб-квартира Міжнародної морської організації та командування військово-морськими силами, задіяними в операції «Аталанта», Посольству України у Кенії – найближчої до зони піратських нападів країни, Постійним представництвом України при ООН та інших міжнародних організаціях, а також дипломатичні установи України у державі

судновласника. Після уточнення необхідних даних черговий Департаменту готує оперативну інформацію для керівництва країни, відповідних міністерств та інших органів.

Через криїнгову компанію встановлюється і підтримується постійний зв'язок з рідними українських моряків та забезпечується обмін наявною інформацією про перебіг подій. МЗС створює оперативну робочу групу і забезпечує координацію дій усіх відомств і установ, причетних до справи визволення наших полонених співвітчизників.

Після прибуття захопленого судна до місця якірної стоянки Посольство України в країні судновласника здійснює постійний моніторинг розвитку ситуації довкола судна та ходу переговорів. Отримана інформація оперативно передається в МЗС для інформування вищезазначених органів державної влади та причетних міністерств і відомств, а також рідних полонених українських моряків. У разі досягнення судновласником домовленості щодо умов звільнення судна та екіпажу МЗС та закордонні дипломатичні установи України у взаємодії з іншими відомствами відстежують пересування звільненого судна до найближчого безпечного порту, забезпечують зустріч українських моряків у порту та надають їм, у разі необхідності, сприяння і допомогу. В усіх випадках організації відправки та витрати на повернення членів екіпажу на Батьківщину бере на себе судновласник [7, с. 21].

Міністерство соціальної політики України відповідно до Положення, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 389/2011, є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту населення. Міністерство здійснює: нормативно-правове регулювання у сферах зайнятості та трудової міграції; трудових відносин; оплати і умов праці; вивчає стан економічної активності населення і тенденції процесів на ринку праці, складає на цій основі прогнози щодо регулювання ринку праці та зайнятості населення; здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у підготовці міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення, денонсації таких договорів, у межах своєї компетенції укладає міжнародні договори України, забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами у сферах зайнятості населення та трудової міграції, соціального захисту населення, трудових відносин, розвитку соціального діалогу [12, с. 36].

Мінсоцполітики України під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами, організаціями. Міністерством відповідно до повноважень створено Комісію з питань ліцензування посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордон, до складу якої увійшли окремі представники громадських організацій [4, с. 1227].

Служба зовнішньої розвідки України є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. На СЗР України покладаються, зокрема, такі завдання, як участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією; вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Особливо слід виділити діяльність Уповноваженого з прав людини як конституційного контрольного органу дотримання та захисту прав моряків. Із самого початку запровадження інституту Уповноваженого з прав людини, контроль за дотриманням та захист прав моряків стали одним із важливих напрямів діяльності Омбудсман України.

Протягом останніх чотирьох років 46 громадян України – членів екіпажів 8 суден загинули або зникли безвісти. Уповноваженому з прав людини довелося захищати права моряків загиблих суден та членів їхніх родин. 9 екіпажів суден потребували захисту своїх прав з боку Омбудсман України у зв'язку з проблемами з правоохоронними органами інших країн. Уповноважений з прав людини, здійснюючи свої провадження, з метою захисту прав і свобод українських моряків, які за межами країни потрапили в біду, неодноразово зверталася до Президента України, Прем'єр-міністра України, МЗС, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури, МНС України. За повідомленням Міністерства закордонних справ України, дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном використовують увесь інструментарій національного та міжнародного права з метою забезпечення прав і свобод громадян України, які перебувають за кордоном, зокрема членів екіпажів суден.

Дипломатичні установи України за кордоном активно співпрацюють з усесвітньо відомими правозахисними організаціями, зокрема, Нью-Йоркським центром із захисту прав моряків, який неодноразово надавав практичну допомогу у звільненні затриманих українських моряків.

Головні причини затримань або арештів суден державної чи приватної власності такі: недотримання положень морських конвенцій, правил безпеки мореплавства та управління судном, неналежне виконання морських вимог, борги державних і приватних установ, компаній, або судовласника, перевезення нелегальних мігрантів чи контрабандних вантажів та інша протиправна діяльність.

Значна кількість українських моряків працюють на морських судах під іноземними, «зручними» прапорами, де не дотримуються мінімальних соціальних стандартів, моряки позбавлені основних прав людини, а в проблемних ситуаціях країна національності екіпажу здебільшого не може в повному обсязі захистити права моряка, оскільки на судах під іноземними прапорами діють норми та правила країни реєстрації судна. На переконання Уповноваженого з прав людини, потрібна додаткова координація зусиль для посилення консульського захисту та здійснення конкретних заходів щодо реалізації прав та інтересів українських судовласників і моряків, а також чітке розмежування функцій і повноважень судовласника та дипломатичних і консульських установ України в роботі по захисту морських інтересів держави, прав та інтересів українських моряків, які працюють на судах під іноземними прапорами.

Неодмінною умовою забезпечення прав українських моряків є і в подальшому залишатимуться скоординовані зусилля всіх державних органів. Для цього в державі мають бути створені координуючі органи та організовано їх роботу відповідно до міжнародних стандартів.

Висновки. Отже, підсумовуючи, слід прийти до наступного висновку. В національному законодавстві статус моряка визначається передусім органами виконавчої влади, і тут саме в Україні існує багато непорозумінь. В Україні відсутня ієрархічна підкореність нормативних актів щодо регулювання елементів правового статусу моряка – від актів Міністерства інфраструктури до Міністерства аграрної політики та продовольства. Вважаємо, що всіма питаннями правового забезпечення статусу моряка має займатися Укрморрідінспекція.

Окрім того, важливим напрямом забезпечення трудових та соціальних прав моряків є ратифікація Зведеної конвенції про працю в морському судноплаванні в національне законодавство України. При цьому треба мати на увазі, що незалежно від рівня ратифікації відповідні норми, що містяться в морських трудових конвенціях МОП, фактично широко застосовуються у світовому торговому флоті і служать основою для ведення колективних переговорів у цій галузі.

Міжнародні трудові норми, що в більшості містяться в конвенціях і рекомендаціях МОП, дозволяють гармонізувати національне трудове право і практику трудових відносин з іншими країнами. В першу чергу, це стосується морського судноплавства через міжнародний характер його діяльності.

З появою глобального ринку праці моряків сфера морського судноплавства перетворилася на першу у світі справжню глобальну галузь. Це привело до посилення міжнародних заходів регулювання. Перш за все, це стосується питань зайнятості, професійного навчання, репатріації, оплати праці, безпеки, медичного і побутового обслуговування, а також соціального забезпечення. Крім того, необхідно розробити та реалізувати довгострокову програму перегляду національного законодавства, що встановлює правовий статус моряків з урахуванням вимог міжнародно-правових актів у цій сфері.

Список літератури

1. Конституція України : прийнята на V-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Положення про Міністерство інфраструктури України : Указ Президента України від 12 травня 2011 р. № 581/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 37. – Ст. 1513.
3. Положення про Міністерство закордонних справ України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 381/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1220.
4. Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 389/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1227.
5. Бабін Б. В. Програмний характер імплементації Конвенції про працю в морському судноплаванні / Б. В. Бабін, Г. Ф. Півторак, С. В. Немерцалова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць НУ «ОЮА» / за ред. Ю. Оборотова. – 2010. – Вип. 46. – С. 223-227.
6. Волошина С. Зведена Конвенція про працю в морському судноплаванні як правовий базис регулювання безпеки праці моряків / С. Волошина // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць НУ «ОЮА» / за ред. Ю. Оборотова. – 2010. – Вип. 46. – С. 156-160.
7. Зыкин А. С. О международном механизме «незамедлительного освобождения судна и экипажа» / А. С. Зыкин // Матеріали 64-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників ОНУ ім. І.І. Мечникова (25-27 листопада 2009 р., м. Одеса) / ред. В. І. Труба, І. С. Канзафарова та ін. – Одеса : Аст-ропринт, 2009. – С. 20-22.
8. Иванов С. А. МОТ: контроль за применением международных норм о труде и его проблемы / С. А. Иванов // Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 10-15.

9. Ключова Є. Деякі аспекти міжнародно-правового регулювання праці моряків / Є. Ключова // Підприємництво, госп-во і право. – 2013. – № 4. – С. 155-157.
10. Кокин А. С. Трудовые конфликты на судах «удобного» и отечественного флага: позиции государства, судовладельцев, моряков / А. С. Кокин. – М. : Транспорт, 2008. – 438 с.
11. Позолотин Л. Международные конвенции, кодексы, рекомендации ИМО и МОТ / Л. Позолотин, В. Торский. – Одесса : Астропринт, 1998. – 108 с.
12. Попов О. Деякі аспекти організаційно-правових засад діяльності моряків в Україні / О. Попов // Митна справа. – 2006. – № 4. – С. 36-40.
13. Сергєєв Ю. Конвенція МОП «Про працю в морському судноплаванні» 2006 року: рухаючись в напрямі ратифікації / Ю. Сергєєв // Митна справа. – 2010. – № 5. – С. 61-64.
14. Тішко Д. А. Міжнародно-правові стандарти регулювання праці моряків / Д. А. Тішко // Зб. наук. праць НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. літ., 2011. – Вип. 62. – С. 213-216.
15. Торский В. Конвенция о труде в морском судоходстве (КТМС– MLC, 186) / В. Торский, Л. Позолотин, В. Любченко. – Одесса : Астропринт, 2009. – 208 с.
16. Шемякін О. Проблеми державної реєстрації морських торговельних суден у сучасному міжнародному морському праві / О. Шемякін // Держава і право : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 543-548.

Стаття надійшла 08.12.2014 р.

М.В. Голикова, канд. юрид. наук, доцент, декан
Одесская национальная морская академия, кафедра морского права
ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65029, Украина

РОЛЬ И ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ УКРАИНЫ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ МОРЯКОВ

Резюме

В статье рассмотрена проблема обеспечения социальных и трудовых прав моряков. Моряки как категория работников, имеющих специфическую трудовую функцию должны быть обеспечены высоким уровнем социального обеспечения. К сожалению, Украина на сегодняшний день не применяет ряд документов по защите прав моряков. Кроме того, в статье выделено ряд положений, предусматривающих дальнейшее решение указанной проблемы, а также развитие и совершенствование украинского законодательства и функций государственных органов Украины относительно решения проблемы обеспечения защиты социальных и трудовых прав моряков – граждан Украины. Приведенные в статье выводы основываются на изучении международных документов, а также на национальной и международной практике

Ключевые слова: социальные и трудовые права моряков, нормативно-правовое регулирование, государственные органы, «удобный» флаг, Конвенция Международной организации труда о труде в морском судоходстве 2006.

M.V. Golikova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Dean
Odesa National Maritime Academy, the Department of Maritime Law
8, Didrihson st., Odessa, 65058, Ukraine

ROLE AND FUNCTIONS STATE OF AUTHORITIES OF UKRAINE IN SEAFARERS'S RIGHTS PROTECTION

Summary

The article deals with the problem of social and labor rights of seafarers. Sailors as a category of workers with specific work functions should be provided with a high level of social security. Unfortunately, today Ukraine does not use a number of documents to protect the rights of seafarers. The aim of the article is to determine the classification and powers of state bodies of Ukraine to promote and protect the rights of seafarers.

In addition, the article highlighted a number of provisions for further solution to this problem, as well as the development and improvement of the Ukrainian legislation and the functions of government to solve the problem of Ukraine concerning the protection of social and labor rights of seafarers – citizens of Ukraine.

These conclusions are based in an article on the study of international instruments, as well as national and international practice.

Key words: social and labor rights of seafarers, legal regulation, government agencies, «convenient» flag, International Labour Organization Convention on Maritime Labour in 2006.